

УДК 378:355.23:658:005.334

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ АНАЛІЗУ РИЗИКІВ В ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Пшенична О.О.

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Україна, м. Хмельницький

У статті розкриваються актуальні питання підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності. Визначено чинники, які актуалізують зазначену проблему, з'ясовано сутність поняття «готовність до застосування методів аналізу ризиків», коротко охарактеризовано структуру і зміст цього поняття. Встановлено, що в структурі цієї готовності доцільно виокремити мотиваційний (спрямованість особистості, основні мотиви), особистісний (здібності та індивідуально-психологічні якості), когнітивний (професійні знання) та діяльнісний (тобто практичний або виконавський – система вмінь і навичок) компоненти. Конкретизовано перелік знань і умінь, якими мають володіти майбутні офіцери-прикордонники для ефективного здійснення аналізу та оцінки ризиків в оперативно-службовій діяльності.

Ключові слова: майбутні офіцери-прикордонники, методи аналізу та оцінки ризиків, оперативно-службова діяльність, готовність до застосування методів аналізу ризиків, професійна підготовка.

Пшеничная Е.А. Актуальные вопросы подготовки будущих офицеров-пограничников к применению методов анализа рисков в оперативно-служебной деятельности / Национальная академия Государственной пограничной службы Украины имени Богдана Хмельницкого, Украина, г. Хмельницкий

В статье раскрываются актуальные вопросы подготовки будущих офицеров-пограничников к применению методов анализа рисков в оперативно-служебной деятельности. Определены факторы, которые актуализируют указанную проблему, выяснено сущность понятия «готовность к применению методов анализа рисков», кратко охарактеризованы структура и содержание этого понятия. Установлено, что в структуре этой готовности целесообразно выделить мотивационный (направленность личности, основные мотивы), личностный (способности и индивидуально-психологические качества), когнитивный (профессиональные знания) и деятельностный (то есть практический или исполнительный – система умений и навыков)

компоненти. Конкретизирован перечень знаний и умений, которыми должны обладать будущие офицеры-пограничники для эффективного осуществления анализа и оценки рисков в оперативно-служебной деятельности.

Ключевые слова: будущие офицеры-пограничники, методы анализа и оценки рисков, оперативно-служебная деятельность, готовность к применению методов анализа рисков, профессиональная подготовка.

Pshenychna O.O. Topical issues of getting future border guard officers ready to use risk analyses methods in operational and service activity / The National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi, Ukraine, Khmelnytskyi

The article deals with the topical issues of getting future border guard officers ready to use risk analyses methods in operational and service activity. The factors actualizing the problem, the essence of the notion "readiness to use risk analyses methods" are defined, the structure and the content of the notion are briefly characterized. It is established that in the structure of this readiness it is expedient to distinguish motivational (orientation of the person, the main motives), personal (abilities, personal and psychological qualities), cognitive (professional knowledge) and active (practical and executive – the system of skills and abilities) components. The knowledge and abilities obligatory for a border guard to successfully realize risk analyses and estimation in their operational and service activity are itemized.

Key words: future border guards, risk analyses and estimation methods, operational and service activity, readiness to use risk analyses methods, professional training.

Вступ. Проблема підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності обумовлена низкою чинників.

По-перше, у нормативних документах, які визначають стратегію розвитку прикордонного відомства (Стратегія розвитку Державної прикордонної служби, схвалена розпорядженням КМУ №1189-р від 23 листопада 2015 р.) вказується на необхідності підвищення рівня боєздатності органів Держприкордонслужби та їх спроможності до виконання завдань із захисту державного кордону у нових умовах оперативно-службової діяльності [1]. Це обумовлено появою нових видів загроз, зокрема військової агресії Російської Федерації проти України, тимчасової окупації нею території Автономної Республіки Крим, розпалювання збройного конфлікту в східних регіонах України, ведення гібридної війни проти України тощо.

По-друге, у Стратегії національної безпеки України зазначається, що розвиток Державної прикордонної служби України

(далі – ДПСУ) як правоохоронного органу спеціального призначення має забезпечити ефективну реалізацію політики безпеки у сфері захисту та охорони державного кордону України, а також охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, у тому числі шляхом створення системи інтегрованого управління безпекою державного кордону України, удосконалення інформаційної, оперативної, технічної, фізичної складових, упровадження сучасних систем контролю та аналізу ризиків. Досягнення цієї мети можливе за умови розвитку спільних програм підготовки персоналу, запровадження інтегрованої системи освіти із залученням викладачів, інструкторів із держав – членів НАТО, ЄС, формування нової культури безпеки, яка ґрунтується на експертній оцінці ризиків і потенційних загроз [1]. Це актуалізує потребу в підготовці висококваліфікованих офіцерських кадрів, здатних приймати обґрунтовані та ефективні управлінські та професійні рішення з питань охорони державного кордону, що володіють практичними навичками щодо інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-службової діяльності та здатні застосувати системи управління ризиками в Держприкордонслужбі України та управління службою в будь яких умовах обстановки [2].

Метою статті є оприлюднення актуальних питань підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності.

Виклад основного матеріалу статті. Офіцер-прикордонник повинен володіти спеціальними знаннями, уміннями, навичками і професійно-важливими якостями, які складають зміст професійної готовності до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності. На це вказують результати аналізу нормативних документів, які регламентують підготовку офіцерів для ДПСУ у відомчому навчальному закладі – Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (далі – НАДПСУ). Так, наприклад, в Освітньо-професійній програмі підготовки офіцерів з кваліфікацією «бакалавр з охорони та захисту державного кордону» з галузі знань «25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону» спеціальності «252 Безпека державного кордону» з денною формою навчання строком 3 роки 10 місяців на основі повної загальної середньої освіти зазначено, що випускник НАДПСУ повинен знати загальні положення щодо аналізу та оцінки ризику, порядок здійснення аналізу ризиків на ділянці відділу прикордонної служби, особливості профілювання ризиків щодо протидії незаконному переміщенню осіб через державний кордон, незаконній міграції та торгівлі людьми, профілювання ризиків щодо переміщення зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, боєприпасів, вибухових речовин, матеріалів і предметів, заборонених до переміщення через державний кордон. Крім цього,

випускники НАДПСУ повинні знати порядок, основні форми та методику підготовки інформаційно-аналітичних (аналітичних) матеріалів і документів та методику проведення аналітичних досліджень; методологію та порядок запровадження аналізу ризиків у діяльність ДПСУ; порядок проведення ідентифікації ризиків та загроз; критерії оцінки інформації та джерела інформації; принципи оцінки інформації за методом 4x4; основні прикладні програми, які застосовуються в процесі забезпечення інформаційно-аналітичної діяльності тощо.

Щодо умінь, то майбутні офіцери-прикордонники повинні уміти здійснювати аналіз та оцінку ризиків категорій осіб, які перетинають кордон на ділянці відповідальності відділу прикордонної служби, готувати інформаційно-аналітичні (аналітичні) матеріали та документи, проводити аналітичні дослідження; застосовувати інформаційні технології в процесі інформаційно-аналітичної діяльності; проводити статистичне спостереження та готувати статистичне зведення; визначати чинники, які впливають на систему аналізу ризиків; проводити аналіз ризиків у сфері охорони державного кордону тощо.

Отже, офіцер-прикордонник повинен володіти спеціальними знаннями, уміннями, навичками і професійно-важливими якостями, які складають зміст професійної готовності до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності.

Поняття професійної готовності є важливою категорією теорії діяльності. Його почали використовувати з кінця XIX ст. у психологічних дослідженнях установки, що обумовлена потребою індивіда до певного напрямку активності в середовищі. У наш час «готовність» особистості до того чи іншого виду діяльності вчені вважають важливою передумовою для успішного переходу особистості до систематичної організованої діяльності [3].

На сьогодні у науковій літературі склалося декілька підходів до вивчення готовності до діяльності, зокрема функціональний, особистісний, особистісно-діяльнісний. Однак представники усіх підходів поняття готовності розглядають в контексті підготовки особистості фахівця до професійної діяльності. Професійну готовність вважають результатом процесу професійної підготовки, що формується за умови ефективної організації всієї системи професійної освіти.

Серед військових педагогів та психологів проблему готовності досліджували О. Барабанщиков, А. Галімов, О. Діденко, Д. Іщенко, О. Старчук, В. Уліч, В. Ягупов та ін.

Загалом вчені вказують на інтегративний характер готовності як особистісного утворення. Головною особливістю готовності до професійної діяльності дослідники визначають її інтегративний

характер, який виявляється в упорядкованості внутрішніх структур, погодженості основних компонентів особистості професіонала, у стійкості, стабільності й наступності їхнього функціонування, тобто професійна готовність має ознаки, які свідчать про психологічну єдність, цілісність особистості професіонала, що сприяє продуктивності діяльності [3].

Узагальнюючи результати аналізу наукових праць, у яких розкривається проблема формування професійної готовності до певного виду діяльності, можна констатувати, що таку готовність вчені розглядають як складне, багатокомпонентне й багаторівневе явище. Можна стверджувати, що в структурі готовності до професійної діяльності вчені переважно виокремлюють мотиваційний компонент (спрямованість особистості, основні мотиви), особистісний (здібності та індивідуально-психологічні якості), когнітивний чи пізнавальний (професійні знання) та діяльнісний, тобто практичний, чи виконавський (система вмінь і навичок).

У всіх цих випадках зміст готовності до майбутньої діяльності дослідники розглядають у нерозривному зв'язку з характером й змістом самої діяльності [4; 5]. З огляду на це можна стверджувати, що готовність майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності охоплює усвідомлення ними значення ролі спеціальних методів аналізу ризиків для ефективного вирішення завдань оперативно-службової діяльності, систему знань щодо особливостей їх використання, а також уміння та навички ефективного застосування методів аналізу ризиків у процесі оперативно-службової діяльності.

Формування готовності до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності відбувається під час професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників в умовах освітнього процесу у ВНЗ ДПСУ. При цьому основними видами навчальних занять для її формування можуть бути лекція, групове, практичне, семінарське, лабораторне, індивідуальне заняття, групова вправа, ділова (рольова) гра, комплексне контрольное-перевірочне заняття, тактико-стройове заняття, контрольна робота, консультації тощо.

Проблема підготовки офіцерів прикордонного відомства до професійної діяльності неодноразово привертала увагу науковців. Зокрема у працях А. Галімова, І. Грязнова, Д. Іщенко, В. Мірошніченко, Б. Олексієнка, О. Ставицького, О. Шинкарука розглядаються різноманітні аспекти формування та розвитку професійно важливих якостей та професійної компетентності офіцерів. Шляхи підвищення якості загальновійськової та військово-спеціальної підготовки курсантів були предметом дослідження О. Євсюкова, С. Кубіцького, А. Протасова, Е. Сарафанюка, О. Торічного. Теорію і методику організації навчального процесу у

вищому військовому навчальному закладі та особливості професійної підготовки курсантів досліджували О. Діденко, В. Бачевський, С. Будник, Н. Генералова, Ю. Дем'янюк, П. Дзюба, В. Ягупов та ін.

Важливі для розв'язання проблеми дослідження підходи щодо підвищення ефективності професійної підготовки офіцерів у вищих навчальних закладах містяться у дисертаційних дослідженнях Л. Балагур, О. Євсюкова, М. Козяра, Ю. Кузя, М. Мацишина, Р. Мішенюка, В. Родікова, О. Тогочинського та інших.

Деякі аспекти теорії та практики використання методів аналізу ризиків містяться у працях зарубіжних вчених (Дж. Джонстоун, Д. МакДауелл, Х. Мюллер, Д. Навроцкі, К. Скажинська, М. Яніцкі).

Однак комплексного дослідження з питань формування професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності на основі системного та компетентнісного підходів на сьогодні немає: не обґрунтовано педагогічних умов формування цієї значущої для професійної діяльності здатності офіцера під час його навчання у ВНЗ; потребують удосконалення зміст, форми і методи підготовки офіцерів до застосування методів аналізу ризиків; не визначено критеріїв та показників оцінювання професійної готовності офіцерів-прикордонників до застосування цих методів в оперативно-службовій діяльності; потребує удосконалення науково-методичне забезпечення формування зазначеної готовності в умовах реформування ДПСУ.

Про актуальність теми свідчать і результати аналізу стану сформованості професійної готовності офіцерів до застосування методів аналізу ризиків. За даними пілотного опитування офіцерів та експертної оцінки викладацького складу кафедри прикордонної безпеки НАДПСУ лише у 54,5 % респондентів ця готовність відповідає високому рівневі. Офіцери мають труднощі із застосуванням інформаційних технологій в процесі інформаційно-аналітичної діяльності; не завжди готові проводити статистичне спостереження та готувати статистичне зведення; окремі учасники опитування слабо орієнтуються у методиці визначення чинників, які впливають на систему аналізу ризиків; часто спостерігається низька якість підготовки документів з аналізу ризиків та інформаційно-аналітичних матеріалів для прийняття управлінських рішень.

Посилюють актуальність теми й суперечності, які помітні у процесі професійної підготовки офіцерів. Це, насамперед, суперечності між вимогами суспільства, що зумовлені необхідністю охорони державного кордону в сучасних умовах, до якості професійної підготовки офіцерів і неналежною методологічною та методичною базою для забезпечення цих вимог; потенційними можливостями, що їх мають сучасні ВНЗ для ефективної підготовки

офіцерів до застосування методів аналізу ризиків, і недостатньою реалізацією цих можливостей на практиці; значними педагогічними резервами навчальних дисциплін бакалаврського рівня щодо формування професійної готовності офіцерів до застосування методів аналізу ризиків та потенційними можливостями щодо удосконалення форм, методів і засобів організації навчального процесу.

Висновки. Актуальність теми, її недостатня теоретична розробленість і практичне значення, необхідність подолання зазначених суперечностей потребують проведення дослідження щодо удосконалення якості формування професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності. Перспективами подальших розвідок у цьому напрямку є обґрунтування педагогічних умов формування цієї значущої для професійної діяльності здатності офіцера під час його навчання у ВНЗ; удосконалення змісту, форми і педагогічних прийомів підготовки офіцерів до застосування методів аналізу ризиків; визначення критеріїв і показників оцінювання професійної готовності офіцерів-прикордонників до застосування цих методів в оперативно-службовій діяльності.

Література:

1. Стратегія розвитку Державної прикордонної служби України [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1189-р. – Режим доступу: http://dpsu.gov.ua/ua/law_base/doc-477/.
2. Діденко О.В. Особливості впровадження компетентнісного підходу у професійну підготовку майбутніх офіцерів у ВНЗ / О.В. Діденко // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. - 2014. - Вип. 3. - Режим доступу: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/Vnadps_2014_3_6%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/Vnadps_2014_3_6%20(5).pdf)
3. Чудик А.В. Сутність, зміст, особливості та структура готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу в процесі оперативно-службової діяльності [Текст] / А.В. Чудик, О.В. Діденко. – Ужгород: Говерла // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Педагогіка. Соціальна робота / гол. ред. І.В. Козубовська. – Ужгород: Говерла, 2014. – Вип. 30. – С. 180–183.
4. Діденко О.В. Організація контролю знань, умінь і навичок курсантів у процесі навчання загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін: методичний аспект / О.В. Діденко, М.О. Мацшин // Зб. наук. пр. Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. Серія: Педагогічні та психологічні науки. – Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2011. – № 57. – С. 19–22.

5. Чудик А.В. *Результати експериментальної перевірки методу та педагогічних умов підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу* / Чудик Андрій Васильович // *Науковий огляд: міжнародний науковий журнал*. – К.: ТК Меганом, 2015. – № 3 (13). – С. 152–137.

References:

1. *Stratehiia rozvytku Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy [Elektronnyi resurs]: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 lystopada 2015 r. № 1189-r.* – Rezhym dostupu: http://dpsu.gov.ua/ua/law_base/doc-477/.

2. *Didenko O.V. Osoblyvosti vprovadzhennia kompetentnisnogo pidkhodu u profesiinu pidhotovku maibutnikh ofitseriv u VNZ* / O.V. Didenko // *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*. - 2014. - Vyp. 3. - Rezhym dostupu:

[file:///C:/Users/Admin/Downloads/Vnadps_2014_3_6%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/Vnadps_2014_3_6%20(5).pdf)

3. *Chudyk A.V. Sutnist, zmist, osoblyvosti ta struktura hotovnosti maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv do zastosuvannia spetsialnykh zasobiv i zakhodiv fizychnoho vplyvu v protsesi operatyvno-sluzhbovoi diialnosti [Tekst]* / A.V. Chudyk, O.V. Didenko. – Uzhhorod: Hoverla // *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu: Serii: Pedagogika. Sotsialna robota* / hol. red. I.V. Kozubovska. – Uzhhorod: Hoverla, 2014. – Vyp. 30. – S. 180–183.

4. *Didenko O.V. Orhanizatsiia kontroliu znan, umin i navychok kursantiv u protsesi navchannia zahalnoviiskovykh ta viiskovo-spetsialnykh dystsyplin: metodychnyi aspekt* / O.V. Didenko, M.O. Matsyshyn // *Zb. nauk. pr. Nats. akad. Derzh. prykordon. sluzhby Ukrainy im. B. Khmelnytskoho. Serii: Pedagogichni ta psykhologichni nauky*. – Khmelnytskyi: Vydavnytstvo NADPSU, 2011. – № 57. – S. 19–22.

5. *Chudyk A.V. Rezultaty eksperymentalnoi perevirky metodyky ta pedagogichnykh umov pidhotovky maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv do zastosuvannia spetsialnykh zasobiv ta zakhodiv fizychnoho vplyvu* / Chudyk Andrii Vasylovych // *Naukovyi ohliad: mizhnarodnyi naukovyi zhurnal*. – К.: ТК Меганом, 2015. – № 3 (13). – С. 152–137.